

Кротік Н.Л. (м. Кам'янець - Подільський)

ЄВРЕЙСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА 20-Х – 30-Х РР. ХХ СТ.: ШЛЯХИ СТАНОВЛЕННЯ

У період незалежності України ведеться активний пошук шляхів і напрямів етносоціальної політики. І це закономірно, адже не урегульованість міжнаціональних відносин веде до появи конфліктів на етнічній основі. Україна багатонаціональна держава тому, очевидним є вивчення досвіду національно – культурного будівництва у минулому. 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. у цьому ключі мають непересічне значення по досвіду вирішення міжнаціональних проблем на Україні. Серед інших, у цей період проходили активні процеси по формуванню шкільної освіти національних меншин у рамках політики коренізації, котра розгорнулася на теренах України згідно рішень державних та політичних органів.

Погляди дослідників політики коренізації (українізації), що була стрижим у міжнаціональних відносинах дещо полярні. Одні вважають її своєрідним маневром тодішньої влади, інші – українським ренесансом. Узагальнюючи їх погляди О.В. Сушко зазначає, що попри суперечності вона у цілому сприяла розвитку національної самосвідомості, стимулювала потяг до вивчення рідної мови, історії, пошуку шляхів збереження вікових традицій¹. У цей період, як зазначає Олександра Войналович, було досягнуто певних успіхів у розробці організаційних та науково – методичних засад навчально – виховного процесу в школах національних меншин, у забезпеченні їх відповідною літературою, підручниками, посібниками на рідній мові².

Проблема єврейської національної освіти ще нараховує малу кількість робіт як на всеукраїнському так і регіональному рівнях. Частково її торкався Суровий А. Ф. у статті “Освітні заклади національних меншин на Поділлі в 1920-х роках”,³ у якій здебільшого аналізуються статистичні дані. Такий же підхід спостерігається у праці Майбороди В. К. “Особливості розвитку системи вищої освіти в УРСР (1917 - 1914)”. Найбільш ґрунтовною роботою останнього часу було дослідження О. Войналович. У ньому вона показала стан освіти національних меншин України у 20-х – 30-х рр., привнесла багато досі невідомих фактів, документів. В той же час, аналізуючи загальні процеси, розкриваючи загальні тенденції вона пройшла повз особливості освіти етнічних груп. Справедливості ради підкреслимо, що це і не було предметом її спеціального дослідження.

На підставі наявної монографічної літератури, документів архівів та інших джерел можна визначити найголовніші проблеми єврейської національної освіти у 20-х – 30-х рр. По – перше, складність у справі організації освіти,

створенні матеріальної бази, що стримувала ріст числа шкіл, негативно позначалася на стані навчально – виховного процесу. По – друге, проблема учительських кадрів, яка так і не була вирішена впродовж досліджуваного періоду. По – третє, проблеми розвитку рідної мови, її співвідношення з іншими мовами у навчальному процесі. У останнє, питання політичних репресій, які стали інструментом згортання національної політики у цілому, національної освіти зокрема.

Зазначимо, що будівництво єврейської національної освіти, як ніякої іншої було зумовлено об'єктивними труднощами. Найперше наголосимо на тому, що вона як, підкреслює газета “Вісті ВУЦВКа” “після декількох років громадянської війни і погромів, а потім голоду припинила своє існування. Педперсонал покинув її, а шкільні будинки були поруйновані зовсім”⁴. Практично будівництво єврейської національної школи на початку 20-х років довелося розпочинати з нуля, вирішувати всі її питання відразу і одночасно.

Тому Раднацмен НКО, котрий був утворений у 1921 році, Центральне єврейське бюро, його відповідні структури при обласних та районних органах повели наполегливу роботу по розвитку мережі національних шкіл. Наслідком їх зусиль у 1921 – 1923 роках стало збільшення мережі єврейських національних шкіл. Якщо у 1921 році їх на Україні було 214 то у 1923 стало уже 227. Найбільше мережа шкіл для дітей єврейської національності виросла за цей час на Поділлі (збільшення відбулося у три рази)⁶.

Росту єврейської початкової школи сприяли не тільки зусилля владних структур, але й ініціатива і наполегливість населення, на кошти якого на початку 20-х рр. існувала більшість шкіл.⁷ Здебільшого населення брало участь у будівництві, ремонті шкіл, утриманні вчителів, придбанні інвентаря. І лише із середини 20-х років, з отриманням сталого фінансування держава розпочала переводити школи на держбюджет. На скільки гострим був матеріально – технічний стан національних шкіл на середину 20-х років засвідчує наявна статистика - кожна четверта школа не мала приміщення, кожна п'ята – вимагала ремонту.

Реалізуючи концепцію організації освітньої роботи серед національних меншин на основі обстеження, проведеного у середині 20-х років, органи влади визначають свої дії в організації освіти національних меншин у цілому і єврейської зокрема, вирішуючи такі завдання: розширення мережі національних шкіл на основі перепрофілювання російських і українських шкіл, збільшення охопленості дітей шкільного віку

загальною освітою, зміцнення матеріальної бази шкіл. Ці зусилля вплинули на динаміку росту єврейських шкіл. Якщо наприкінці 1924/1925 р. на Україні було 342 школи, у яких працював 1501 учитель і було 55394 учнів, то у 1925/1926 навчальному році шкіл стало 432, учителів 2148, з 70887 учнями⁸. І лише у 1931 – 1932 роках вдалося стабілізувати забезпечення єврейських шкіл приміщеннями. На Поділлі за цей час для єврейських шкіл, наприклад, було пристосовано 23 будинки і 2 школи будувалися⁹.

Не менш гострою була проблема забезпечення педагогічними кадрами. Національна школа з однієї сторони взагалі відчувала нестачу кадрів, котрі б вели навчання на рідній мові, з іншої – вчителі, що працювали у переважній більшості не мали достатньої підготовки.

З метою зняття гостроти проблеми по забезпеченню професійної підготовки учительства для національних шкіл була розгорнута широка мережа, різноманітних курсів перепідготовки, яких на початку 20-х років за свідченнями Майбороди В. К. на Україні діяло близько 100 трирічних, понад 130 короткотермінових¹⁰. Такі заходи по розгортанню мережі підготовки учителів для єврейської школи дозволили підготувати на Україні на початок 30-х років понад 2000 вчителів. І все ж, проблема учителя для єврейської національної школи не вдалося повністю вирішити. Про це, зокрема, свідчить обстеження проведене у 1933 році у Вінницькій області. Як свідчать його результати із 127 вчителів єврейських шкіл Антонівського, Деражнянського, Летичівського, Проскурівського, Старокопачинського, Ярмолинецького районів 83 чол. (65,3%) мали нижчу та середню освіту, кожен другий мав стаж практичної роботи до 2 років, і лише кожен п'ятий працював у школі більше п'яти років¹¹.

Поряд з цим, спрямовували зусилля і на вирішення питань упровадження мов національних меншин у навчальний процес. Зокрема, Наркомос України за 1925 – 1927 рік прийняв більше 100 рішень з найважливіших питань коренізації. Значне число їх стосувалося мовних проблем. Це, зокрема, “Про сітку шкіл нацмен” (21.12.1925 р.), “Про видавничий план ДВУ” (23.12.1925 р.), “про розширення сітки вселення переселенців” (15.01.1926 р.), “Про участь в роботі комісії по виправленню етнографічної карти УСРР” (28.01.1926 р.), “Про розширення і зміцнення культосвітньої роботи серед національних меншин” (3.01.26 р.)¹².

Розгортання єврейської національної освіти висунуло на порядок денний питання вдосконалення у сфері рідної мови. Про існування цієї проблеми засвідчила, наприклад, поява у 1919 році у системі ВУАН Жидівської історично – археографічної комісії, яка у літературі дістала назву гебраїстичної. Її заснувала група єврейських істориків на чолі з Г. В. Галантом. Комісія займалася вивченням документів писаних гебраїстичною мовою. За час існування вона збрала велику колекцію стародруків. Однак проблем мови як іврит,

так і ідиш не торкалася. У той же час ці проблеми були не простими у системі національної освіти.

Все, це вимагало створення відповідної наукової інституції. Про це, зокрема, йшлося і у доповідній записці поданої до Наркомосу. У ній підкреслювалося: “Зріст культосвітньої роботи єврейською мовою на Україні за останнє п'ятиріччя, утворення цілої системи встановів всіх типів в галузях Соцвиху, Профосу та Політосвіти, утворення на підставі нацполітики Радвлади цілої сітки сіль – та містечкових рад, судових камер, що працюють євмовою, поступове пристосування державних, професійних, кооперативних та інших громадських організацій для обслуговування єврейського населення рідною мовою – все це викликає стихійний зріст єврейської мови... Крім того, розвиток сітки єврейських культосвітніх установ вищого типу, де в програмі включено вивчення літератури та історії громадських течій серед євреїв, викликає необхідність науково – дослідчої роботи в галузях єврейської літератури, історії взагалі та на Україні зокрема.

Спроби науково – дослідчої роботи в вищезазначених галузях, особливо в галузі історії, що зроблені раніш, носять ідеалістичний, а часто і клерикальний характер, завдяки тому не можуть бути використовувані нами для радянських установ, які потребують витриманого марксистського підходу та освітлення. З початку світової війни наукова робота в зазначених галузях провадилася виключно за кордоном, де сконцентрувались значні маси кваліфікованих єврейських наукових сил.

В Берліні та Варшаві організований єврейський інститут, що проводить тепер велику роботу.

Але робота цих вчених не може бути нами використана через те, що ідеологія їх цілком чужа для наших працюючих мас”¹³.

Попри всі об'єктивні та суб'єктивні труднощі: як-то опір ВУАН, котра бачала відкриття кафедри в її системі як намагання влади із середини нанести удар по демократизму академії; політичну кон'юктуру владних структур у підборі членів кафедри за принципом партійності, кафедра все ж відкривається у січні 1927 року, як підрозділ ВУАН. Співробітниками кафедри Наркомосом України було затверджено: в/о завідуючого Н.І. Штіфа, керівником історичної секції О.І. Слуцького, секції літератури Н.Є.Ойслендера, науковим співробітником Й.І.Ліберберга. Одночасно при кафедрі було затверджено декілька аспірантів.

Що стосується мовних проблем, то при філологічній секції передбачалося створити фонетичну лабораторію, етнографічний кабінет, низку постійних комісій (гебраїстики та гебраїстичного письменства, етнографічну, бібліографічну, комісію для складання академічного єврейського словника).

Крім цих комісій планувалося створити тимчасові – для практичного російсько – єврейського словника, термінології та фразеології єврейських рад. Такі ж комісії мали функціонувати для державних структур: судових камер, міліції і т.ін¹⁴.

Одним із вагомих надбань кафедри стало відкриття журналу "Ді ідіше шпрах" перше число якого вийшло у березні 1927. Редактором журналу був Штіф. Проіснував цей часопис до 1930. У семи його номерах підіймалися актуальні проблеми розвитку єврейської мови, давалися відповіді та консультації вчителям, працівникам культури на актуальні запити, визначалися подальші шляхи розвитку мовного процесу. Одночасно працівниками кафедри було підготовлено ряд оригінальних праць як з історії літератури, так і проблем мови.

У 1929 році рішенням Наркомосу України кафедра перетворюється в Інститут єврейської пролетарської культури, одним із вагомих досягнень якого стало створення бібліотеки, котра нараховувала 60 000 томів, і мала колекцію стародруків та рукописів. Інститутом також велася робота по створенню підручників мови та граматики, які вийшли в першій половині 30-х років.

Чимало для розвитку мови зробили інші єврейські учені, письменники, культурні діячі. Зокрема, у 1928 році. Винев видрукував монографію "Роль языкового фольклора в єврейской литературе". Цікаві думки, підсумкові матеріали з питань розвитку мови та літературного процесу в цілому, оприлюднив знаний філолог Гольшток у статті "15-летие Октябрьской революции и еврейский языковой фронт"¹⁵. Помітним явищем у дискусії про мовні проблеми стали праці А. Зарецького¹⁶.

Однак, уже з кінця 20-х початку 30-х рр. офіційною владою розпочинається здійснюватися тиск на єврейських філологів і мовознавців. Проти них висуваються стандартне звинувачення у "нацдемовських позиціях". Прикладом такого підходу у шельмуванні єврейських національних кадрів, наприклад, стала стаття Л.Станкова у журналі "Просвещение национальностей", де звинувачувалися вищеназвані учені та їх праці.¹⁷

З початком тридцятих років політичне та державне керівництво відступає від політики українізації, що у свою чергу негативно позначається на стані освіти національних

меншин. В Україні проходять масові політичні кампанії по боротьбі з націоналізмом, у які поступово втягується національна школа. Розпочинаються політичні репресії, пошук "ворогів народу". У 1933 році у системі народної освіти України органами ДПУ відмічається "засміченість класово – чужим елементом". Ними було виявлено 1531 чол. неблагонадійних.

Серед них-112 петлюрівців, білих офіцерів – 115, вихідців із куркулів – 145, раніше судимих за контрреволюцію – 44. До початку нового навчального року всі вони були замінені¹⁸.

У цих умовах національна освіта починає згортатися. Найдовше проіснували єврейські школи на Поділлі. Показовим у цьому є інформація Кам'янець – Подільського обкому до ЦК КП(б)У датована 1 червня 1939 року "Про стан єврейських шкіл в Кам'янець – Подільській області". Згідно неї в області існувало 62 школи навчання у яких велася на єврейській мові. У цьому документі відмічається хронічні недобори учнів. У середньому на клас припадало, як свідчить цей документ до 10 учнів. Наголошується на тому, що батьки відмовляються здійснювати навчання своїх дітей на рідній мові (Меджибіж, Летичів), а в Чемирівцях, Кам'янець – Подільському уже в 1938/1939 році перевели навчання у свшколах на російську мову.¹⁹

Таким чином, у 20-х - початку 30-х років в Україні органами влади, політичним керівництвом вживалися енергійні заходи по налагодженню національної освіти взагалі, і єврейської зокрема. Головним виконавцем цієї політики виступив Наркомос України, який зіграв помітну роль у постановці національної освіти. Активно вівся пошук форм і методів здійснення єврейської освіти, удосконаленню мовно-літературного – процесу. Ця робота у різних регіонах мала свої особливості, одночасно базувалася і на загальних закономірностях. Внаслідок політичних репресій, звинувачень у націоналізмі національна освіта із середини 30 – х років починає згортатися і на початок 40-х років взагалі зникає.

Примітки:

1. Сушко О.В. Політика коренізації серед українського населення Російської Федерації наприкінці 20-х рр. XX ст. // Історія України: маловідомі імена, події, факти. 36. статей. Вип.14.- Київ, 2001.- С. 126.
2. Войналович О. Організація шкільної освіти для національних меншин в Україні: 20-30 рр. – Київ : Полтава, 1992.
3. Там само.
4. Майборода В.К. Особливості розвитку системи вищої педагогічної освіти в УРСР (1917 – 1941) // Укр. іст. журн. – 1990.- № 11.- С. 61
5. Культурбота в колоніях //Вісті ВУЦВК.- 1923.- 17 січня.- С. 3
6. Войналович О. (Цит.праця).- С. 142 – 144
7. Державний архів Хмельницької області (ДАХМО).- Ф. Р-5, оп. 1, спр. 1059.- Арк. 100
8. Там само.- Ф. Р- 3508, оп. 1, спр 30.- Арк. 24
9. Державний архів Вінницької області (ДАВіНО) Ф.- П – 136, оп.6, спр. 503.- Арк. 54
10. Майборода В. К. (Цит. праця).- С. 67
11. ДАВіНО.- Ф. П-136, оп.6,спр.503.-Арк. 33, 35
12. Итоги работы среди национальных меньшинств на Украине к 10 годовщине Октябрьской революции. По материалам ЦКНМ.- Харьков: Издание ЦК нацмен при ВУЦВК, 1927.- С. 108
13. Циганкова Елла Вивчення мови та культури ідиш у Українській академії наук // Київська старовина.- 2000.- №5.- С. 69 – 70
14. Там само.- С. 72
15. Качнельсон С. Єврейський літературний язык просле Октября. // Просвещения национальностей. Москва.- 1934.- №1.- С. 42
16. Зарецкий А. Еврейская орфография.//Просвещение национальностей.- 1930.- № 4 – 5. С. 99
17. Станков А. За решительный поворот в изучении еврейского языка. // Просвещения национальностей.- 1932.- № 2 – 3.- С. 70 – 73
18. Тертичка В. В. До питання про розвиток школи в умовах репресій 30-х років. // Всеукр. наук. конфер. з істор. краєзнавства. Тези доповідей і повідомлень - Кам'янець – Подільський, 1991.- С. 302
19. ДАХМО.- Ф.П-3, оп.2, спр.170.- Арк. 46 – 47